

अमरवेल परजीवी तणाची ओळख व व्यवस्थापन

एस. ए. काकड
आचार्य पदवी विद्यार्थी

डॉ. एस. बी. ब्राम्हणकर
सहयोगी प्राध्यापक

डॉ. एस. टि. इंगळे
सहयोगी प्राध्यापक

वनस्पती रोगशास्त्र विभाग, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठ, अकोला

अमरवेल हे एक परजीवी वेलवर्गीय तणाचा प्रकार आहे. इंग्रजीमध्ये याला डॉडर किंवा कस्कुटा असेही म्हणतात. अमरवेल या नावावरून आपल्या लक्ष्यात येते की हा एक वेलीचा प्रकार असूनही अनेक दिवस जिवंत राहते. परंतु ही एक परावलंबी वनस्पती आहे. जी दुसऱ्या वनस्पतींवर अन्नासाठी अवलंबून असते. म्हणजेच काय तर हि वनस्पती स्वतःचे अन्न स्वतः तयार करत नाही. या वनस्पतीला ग्रामीण भागात देवदूताचे केस किंवा वेटकीणीचे केस असे संबोधतात.

अमरवेल परजीवी तणाची ओळख:

अमरवेल हि एक नाजूक, पिवळसर रंगाची परावलंबी वनस्पती आहे. अमरवेलीच्या मुख्य व दुसऱ्या फांद्या लांब, पातळ व गुळगुळीत असतात. या वनस्पतीचा रंग पिवळा किंवा नारंगी असतो. या वनस्पतीला पिवळा रंग असण्याचे मुख्य कारण म्हणजे या वनस्पतीला पाने नसतात. यजमान वनस्पतीला (ज्या वनस्पतीवर अमरवेल वाढतो त्या वनस्पतीला यजमान वनस्पती असे म्हणतात) त्यावर अमरवेल गुंडाळते, त्या वनस्पतीच्या फांद्यांना ती घेच्या घालून गुंडाळते व स्वतःची वाढ करत राहते. अमरवेलीची वाढ खूप झपाट्याने होत असते, कारण दुसऱ्या (यजमान वनस्पती) वनस्पतींमधील पौष्टिक अन्नघटक ती स्वतः खेचून घेते. कालांतराने अमरवेल जसजशी मोठी होत जाते तसतशी आपल्या वेलीच्या फांद्या सर्वत्र पसरवते व बघताबघता संपूर्ण झाडाला (यजमानाच्या) अगदी पांघरून घातल्यासारखी पसरते. याचाच अर्थ असा की अमरवेल ज्या वनस्पतीवर आपले जीवनचक्र पूर्ण करते त्या वनस्पतीची वाढ अन्नद्रव्याअभावी खुंटते व त्या वनस्पतीमध्ये एका प्रकारची विकृती निर्माण होते.



तुर-सोयाबिन या पिकांवर वाढलेली अमरवेल

अमरवेलीचे फुले आणि फळे:

अमरवेल ही परवलंबी वनस्पती असली तरी या वनस्पतीला फळे येतात. साधारणतः जीवनचक्राचे शेवटच्या टप्प्यात वनस्पतीला लहान लहान फळधारणा होते, ही फळे पिवळसर रंगाची असून वटाण्याच्या आकाराची असतात. त्यामधून सौम्य असा सुगंध येत असतो.

अमरवेल वाढीसाठी पोषक वनस्पती:

अमरवेल ही दुसऱ्या वनस्पतींवर स्वतःची वाढ करते त्यामध्ये कृषी आणि बागायती पिकांचा समावेश आहे. जसे लसूणघास, अंबाडी, बटाटा, शेवंती तसेच द्विदल पिकांमध्ये सोयाबिन, तुर, मूंग, हरभरा, तर तणामध्ये तरोटा, रेशीमकाटा, गोखरू, हजारदाणी इत्यादिवर अमरवेल स्वतःचे जीवनचक्र पूर्ण करते तसेच हि वेल एकापेक्षा जास्त वनस्पतीला गुंडाळते

त्यामुळे एका रोगग्रस्त वनस्पतींमधून दुसऱ्या रोगविरहित वनस्पतीमध्ये याचा प्रसार मोठ्या प्रमाणात होतो.

अमरवेलीमुळे पिकाचे होणारे नुकसान:

शेतातील पिकांवर अमरवेल हि एक खूप गंभीर समस्या शेतकऱ्यांसमोर असून, पिकामध्ये जवळपास १० ते १००% पर्यंत नुकसान नोंदविले आहे. तसेच इतर काही पिकांमध्ये उदाहरणार्थ मूंग आणि उडीद ३१ ते ३४%, टोमॅटो ७२%, हरभरा ८६%, व मिरची पिकामध्ये ६० ते ६९% उत्पादनात घट होऊ शकते, असा संशोधनाचा निष्कर्ष सापडतो. त्यामुळे अमरवेलीचे नियंत्रण करणे खूप गरजेचे आहे.

व्यवस्थापन:

अमरवेल या तणाच्या प्रभावी व्यवस्थापनासाठी प्रादुर्भावग्रस्त भागात सामूहिकरीत्या एकात्मिक तण व्यवस्थापन पद्धतीचा अवलंब करणे आवश्यक आहे.

१. पेरणीसाठी स्वच्छ, तणविरहित किंवा प्रमाणित बियाण्याचा वापर करावा. शक्यतो घरचे बियाणे पेरतांना काळजी घ्यावी.
२. पूर्ण कुजलेल्या शेणखताचा व कंपोस्ट खताचाच वापर करावा.
३. विशेषतः शेताच्या बांधावरील, रस्त्याच्या कडेला तसेच शेणखतातील अमरवेल तण काडून गाडून किंवा जाळून नष्ट करावे. कारण झाडापासून वेगळा केलेला अमरवेल अनेक आठवडे जिवंत राहू शकते.
४. प्रादुर्भावग्रस्त शेतातील अवजारे स्वच्छ करूनच वापर करावा.
५. उन्हाळ्यात जमिनीची खोल नांगरणी करावी व जमीन उन्हाळ्यात चांगली तापू द्यावी. कारण अमरवेल बियांच्या अंकुराची लांबी कमी असल्याने ८ सेंमीच्या पलीकडे अमरवेलची उगवण होत नाही.
६. उगवण अवस्थेतील तण नष्ट करावे. नियमित डवणी व निंदणी करून पीक तण विरहित ठेवावे.
७. पिकाची फेरपालट करावी, एकाच शेतामध्ये सतत द्विदल पीक घेणे टाळावे त्यासाठी प्रादुर्भावग्रस्त शेतामध्ये तृणवर्गीय पिक घेऊन पिकाची फेरपालट करावी (उदा. एक वर्ष सोयाबीन, मूंग, उडीद यापैकी कोणतेही एक द्विदल पीक आणि दुसऱ्या वर्षी शेतात ज्वारी, मका, बाजरी यापैकी कोणतेही एक तृणवर्गीय पीक घ्यावे.)
८. अमरवेल परोपजीवी तण असल्यामुळे ८ ते १० दिवसापेक्षा जास्त काळ झाडाशिवाय जिवंत राहू शकत नाही. त्यामुळे पीक पेरणी तण नियंत्रण पद्धतीचा अवलंब केल्यानंतर ८ ते १० दिवसांनी करावी.
९. सोयाबीन, भुईमूंग, कापूस, तूर, कांदा, मिरची या पिकांमध्ये उगवणीपूर्व तणनाशक उदा. पेंण्डीमिथिलीन (३८.७ % सीएस) ३० ते ३५ मिली प्रति १० लिटर पाणी याप्रमाणे पेरणी केल्यानंतर त्याच दिवशी किंवा दुसऱ्या दिवशी फवारणी करावी.
१०. तणनाशक फवारणीनंतर वखराची हलकी पाळी अवश्य द्यावी.
११. सद्यस्थितीत जैविक नियंत्रणाकरिता ठोस पर्याय उपलब्ध नाही.

(संपर्क: +९१ ९०४९७०११६५)

